

DOI: 10.46340/eppd.2022.9.1.6

Oleksandr Bezruk, PhD in Political Science

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4963-5707>

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

Lada Tesfaiie

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0480-1908>

H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ukraine

POLITICAL LEADERSHIP IN THE ELECTORAL PROCESS: THE EXPERIENCE OF THE UNITED STATES

Олександр Безрук, к. політ. н.

Лада Тесфайє

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО В ЕЛЕКТОРАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ДОСВІД США

The article is aimed at studying the phenomenon of political leadership and its role in modern electoral processes. Political leadership can be defined as a mechanism for exercising political power, based on a relationship of interaction between the leader, who expresses the interests and needs of the social community / society, and followers who delegate their powers to represent and pursue their interests. The example of the US electoral processes is illustrative in the context of the study of political leadership. To date, researchers have identified the following traits in American political leadership: self-confidence, determination, materialism, and representativeness. All of these characteristics are the result and a product of the ongoing development of American society and still remain inherent to the American political leaders.

As modern research on political leadership is characterized by integrative knowledge of a range of scientific disciplines (psychology, sociology, political science), the article analyzes a number of sociological approaches to the phenomenon of leadership, psychological factors that determine the personality of the leader and current trends in political leadership. The key personal characteristics of a leader-president in the USA are highlighted. Current trends and directions of political leadership development are studied. Scholars have identified two main trends that are largely changing traditional, mostly charismatic, perceptions of leadership. These trends are the institutionalization and professionalization of leadership. The experience of electoral processes in the USA and in the context of the typology of a political leader is described. Despite the large role of the list of necessary personality traits (experience, intellectual ability, authority, honesty, ethics, etc.), the position of the leader is very vulnerable to social transformation, so it is impossible to determine the formula for universal success. Sources of reputation of a political leader (behavioral and ethical) are highlighted. The peculiarities of the process of professionalization of the phenomenon of political leadership and its consequences are studied.

Keywords: leader, political leadership, electoral processes, political communication, president, ethics, political image.

Мета статті полягає у дослідженні ролі політичного лідерства в електоральних процесах та вивченні ключових характеристик лідера-президента в США.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблематика політичного лідерства була досліджена в працях іноземних вчених, серед яких варто виділити Б. Бьюкенена, У. Парето, У. Михельса, М. Вебера, С. Голдмена, Г. Моска, В. Парето. Українські вчені, а саме М. В. Бебик, Б. Гаєвський,

М. Головатий, Б. Кухта, В. Литвин, А. Пахарев, Г. Почепцов, А. Пойченко, М. Пірен, О. Семків вивчали феномен політичного лідерства в контексті українських процесів державного управління.

Виклад основного матеріалу. Феномен лідерства не може мати конкретної дати виникнення, оскільки представляє собою одне із фундаментальних явищ в сфері взаємовідносин між людьми. Термін "лідер" почав активно використовуватися в літературі лише наприкінці XIX ст. Цим терміном стали позначати людину, наділену владою, впливом, авторитетом. У науковій літературі існує чимало визначень політичного лідерства, які характеризують його з різних дослідницьких позицій. Лідерство розглядається як центр групових процесів, як відношення влади та народу, як форма здійснення впливу, як специфічний тип підприємництва¹. Основою функціонування політичного лідерства є реалізація відносин влади та взаємовпливу, складний механізм взаємовідносин "лідер – послідовники". Політичне лідерство можна визначити як механізм здійснення політичної влади, в основі якого лежать відносини взаємовпливу між лідером, що виражає інтереси та потреби соціальної спільноти/суспільства, та послідовниками, які делегують йому свої повноваження для здійснення представництва та реалізації їх інтересів². В процесі цієї взаємодії за допомогою легітимних механізмів влади та впливу здійснюється процес інтеграції суспільства в якості активного суб'єкта політичних процесів.

Масштаби наукових досліджень політичного лідерства, насамперед, у західних країнах, досягли високого рівня інтегративності знань цілого спектру наукових дисциплін. Міждисциплінарний підхід виявився оптимальним для вивчення цієї проблеми, оскільки в основі феномену політичного лідерства лежить тісний взаємозв'язок психологічних та соціальних основ влади, в якій поєднуються функції управління та інтеграції суспільства. Стратегії отримання та утримання влади, механізми взаємодії лідера з його послідовниками, особливості різних лідерських стилів, типологія лідерства та його багаточисленні аспекти стали предметом міждисциплінарних досліджень³.

Теоретичні підстави аналізу політичного лідерства можуть бути представлені через наступні підходи. В рамках історичного підходу, лідер розглядається як продукт ходу історії, яка ніколи не має прямолінійного характеру, а тому поведінка лідера залежить від конкретних історичних умов. Проте історичний підхід не є рівнозначним багатьом ситуаційним теоріям лідерства. Більше того, в рамках цього підходу той чи інший період в історії може розглядатися в якості періоду будь-якої лідируючої особистості (Т. Карлейль, Р. Емерсон), а історія людства розподілена на епохи відповідно до фаз правління тих чи інших видатних особистостей. Лідер-герой в психології представляється своєрідним архетипом епохи, це універсальна форма, наповнена відповідним змістом.

Соціологічний підхід розроблявся такими вченими, як У. Парето, У. Міхельс, Р. Моска, М. Вебер в контексті аналізу феномену політичної влади, що пояснює природу лідерства. Так, М. Вебер визначає саму політику через поняття панування (лідерства), яке, в свою чергу, визначається через поняття влади як головної цінності для лідера. Владу М. Вебер визначає як «можливість активно впливати на певні групи людей в директивній формі (за допомогою наказів)»⁴. Влада («авторитет») може ґрунтуватися на різних мотивах покори, починаючи від факторів, які не залежать від людини (об'єктивні проблеми, нездатність функціонувати самостійно), до цілком раціональних міркувань та свідомого вибору на користь підкорення. В будь-якому випадку, вплив лідера характеризується згодою групи до підкорення та визнанням статусу лідера.

За способом легітимації влади, Вебер виділяє лідерство:

- 1) раціонального характеру, яке ґрунтується на вірі в легальність встановленого порядку та законність здійснення управління на основі цієї легальності (легальне панування);
- 2) традиційного характеру, заснованого на традиційній вірі у святість традицій та в беззаперечну легітимність авторитету;
- 3) харизматичного характеру, коли лідеру приписуються божественні здібності, незвичайні, екстраординарні якості, які дозволяють йому впливати та керувати іншими, «звичайними» людьми.

Важливим для соціологічного трактування лідерства є дослідження влади лідера в якості соціального, а не лише індивідуального феномену. Вчений Г. Моска сформулював теорію правлячого

¹ Бебік, В. (2000). *Базові засади політології: історія, теорія, методологія, практика*. Київ, 19-20.

² Cairns, T. (2017). Power, politics, and leadership in the workplace. *Employment Relations Today*, 43 (4), 5-11. DOI: <https://doi.org/10.1002/ert.21598>

³ Lussier, R. N., Achua, C. F. (2010). *Leadership, Theory, Application, & Skill Development*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 7-8.

⁴ Вебер, М. (1994). *Протестантська етика і дух капіталізму*. Киев: Основи, 155-166.

класу, а В. Парето ввів у обіг термін «еліта» та довів залежність стилю лідерства від соціального контексту. Іншою важливою особливістю соціологічного трактування є виділення ситуації як фактора, який визначає поведінку лідера. Г. Моска та В. Парето запропонували схему зміни еліт, в основі якої лежить боротьба за владу, в умовах якої жоден учасник добровільно не хотів би поступитися своїм становищем. Основа громадського руху в рамках цієї теорії це боротьба між конкуруючими елітами. Г. Моска у роботі «Правлячий клас» досліджує структуру, механізми функціонування, процеси рекрутування та мобільності політичної еліти (правлячого чи політичного класу)¹. Серед якостей, необхідних для політичних лідерів всередині правлячого класу, Моска виділив організованість, здатність до управління іншими людьми, матеріальну, моральну та інтелектуальну перевагу.

Діяльність політичного лідера відрізняють такі характеристики, як дистанційність (стосунки лідера та послідовників опосередковані ЗМІ, організаціями та людьми, які обслуговують державний апарат), необхідність поєднання багатьох ролей, неминуче врахування індивідуального та групового факторів під час процесу прийняття та здійснення рішень, діяльності в рамках системи законодавчих правил та обмежень.

На сьогоднішній день можна виділити основні напрями вивчення особистості політичних діячів:

- дослідження психологічних особливостей особистості конкретних політичних лідерів;
- спроби створення моделей особистості політичних лідерів;
- створення типології особистості політичних діячів різного рівня.

Варто зазначити, що на протязі довгого часу в науковому аналізі не розмежовувалося два якісно різних типи лідерства: в малих групах та великих групах. Проте, на відміну від ситуації групового лідерства, свобода дій та рішень політичного лідера обмежена конституцією, законодавством, апаратом влади. Ще одною відмінністю лідерства в великих групах є те, що в них процес становлення, розвитку та підтримання лідерства обумовлений не результатом особистої взаємодії лідера та електорату, а значною мірою результатами інформування електорату через посередників, якими виступають ЗМІ. В цих умовах імідж виконує лідерські функції та впливає на потенційних виборців, саме до нього адресовані електоральні надії та сподівання.

Під час виборчої кампанії особливого значення набувають зовнішні характеристики іміджу, які утворилися під впливом актуальної ситуації та суспільно-важливих подій, та покликані продемонструвати здібності лідера, його компетентності, здатність вирішувати проблеми або запропонувати адекватні та зрозумілі варіанти вирішення. Імідж в цьому контексті постає як ключ до вирішення завдань, які стоять перед аудиторією політика². В ході проведення виборчої кампанії, імідж кандидата має відповідати низці вимог. По-перше, політик повинен заручитися підтримкою, довірою та симпатією виборців, стимулюючи високий рівень їх свідомості та активності на виборах. По-друге, йому необхідно прагнути до підвищення інформованості населення з найважливіших проблем соціально-економічного розвитку регіону та країни загалом в вигідному для кандидата ракурсі. По-третє, політик повинен коректно нейтралізувати дії та випадки політичних опонентів під час передвиборчих баталій.

Американський дослідник С. Голдмен виділяє три основні фактори, що визначають імідж кандидата на пост президента США³. Перший – особистість самого претендента; другий – ставлення до нього ЗМІ; третій – конкретно-історичні події, які визначають характер дій політика, його вміння долати труднощі та проблеми на шляху до перемоги.

Під час проведення виборчої кампанії Р. Ніксона у 1967 р., його іміджмейкери прийняли рішення працювати з такими характеристиками:

- Досвідченість: Ніксон знає, як працює федеральний уряд. Він має досвід роботи всередині країни та на міжнародній арені.
- Знання: в свідомості виборців є безсумнівними, враховуючи його досвід, велику кількість подорожей та бесід зі світовими лідерами.

¹ Моска, Г. (1994). *Правлячий клас*. Москва: Социс, 187-198.

² Maak, T., Pless, N. (2006). Responsible Leadership in a Stakeholder Society – A Relational Perspective. *J Bus Ethics*, 66, 99-115. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9047-z>.

³ Griebie, A., Immelman, A. (2021). The personality profile and leadership style of U.S. president Joe Biden. Paper presented at the *44th Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology (virtual conference July 11-13)*.

- Інтелектуальні здібності: політик здатен працювати зі складними проблемами, пропонувати нові, нестандартні рішення та представляти інноваційний погляд на ситуацію;
- Авторитет: на вершинах бізнесу та політики людини можуть не любити, проте поважати;
- Здатність сформувати команду: управління країною не є функцією лише однієї людини, натомість її завданням є сформувати команду з найкращих для кожної посади людей
- Рішучість: виборці зацікавлені в тому, щоб людина, яка представляє їх інтереси, була твердою, рішучою та стійкою до маніпуляцій на зовнішній політичній арені;
- Чесність: представляє собою вкрай важливий параметр, оскільки довіра до лідера є одним із головних факторів його визнання групою
- Енергійність: велика кількість різносторонніх регалій також допомагає формувати позитивний образ, наштотуючи електорат на думки про майбутню енергійну діяльність кандидата у президентському кріслі.

Водночас, в цьому ж меморандумі згадаються й ті характеристики, яких на той момент не вистачало іміджу Р. Ніксона, та над формуванням яких активно працювала його команда. До цього списку потрапили наступні позиції: новизна – це амбівалентна характеристика, оскільки несе в собі не лише інтерес натовпу, проте й ризик недосвідченості в певних аспектах; почуття гумору – факультативна характеристика, яка потрібна лише певною мірою, проте все ж таки може виявитися корисною в поєднанні з іншими сильними якостями кандидата; переконливість – виявляється не лише в тому, наскільки актуальною та корисною є інформація з його виборчої кампанії, а в тому, як сильно вона здатна впливати на електорат.

Зважаючи на успіх виборчої кампанії Р. Ніксона, ці якості можна сприймати як складові образу лідера в другій половині минулого сторіччя. Резюмуючи головні принципи іміджу Ніксона в цьому меморандумі, його автори зазначали: «Чим неформальніше він постає, тим краще. Постійний рух підтримує його імідж». Отже, іміджмейкери свідомо акцентували увагу більш вигідних для образу реалізаціях та водночас уникали тих, які потенційно можуть підірвати сформований імідж.

Кажучи про стратегію поведінки політичного лідера на виборах, можна виділити два основні типи політичного контексту, в яких він діє: політичний лідер, який підтримує існуючий політичний курс, – так званий «наступник», та політичний лідер, який критикує існуючий політичний курс, – так званий «опозиціонер», бунтівник»¹. Під час електорального процесу перед кожним кандидатом постають відповідно дві стратегії поведінки, які містять в собі специфічні патерни та алгоритми. Стратегію радикальної зміни, яка властива «бунтівникам», Б. Брюс називає стратегією Дж. Кеннеді, приводячи також яскравий приклад прем'єр міністра Великої Британії в 1990-х роках Дж. Мейджора. Як правило, носій цього образу є досить молодим, має скромне соціальне походження, сучасні інтереси та спокійний характер. Друга стратегія спрямована в першу чергу на збереження вже існуючого статусу-кво. Ця стратегія вимагає продовження повноважень для завершення розпочатих попередником справ. Одним із яскравих прикладів лідера-наступника є Джордж Буш.

У 1988 р. виборча кампанія Джорджа Буша складалася із трьох фаз. На першому етапі була представлена кваліфікація кандидата як досвідченого національного лідера, який підтримує існуючі традиції та водночас має свої власні ідеї. На другому етапі центральним моментом була боротьба із опонентом Дукакісом. Промови Буша та його передвиборча реклама були зосереджені на таких тривіальних проблемах, як вето Дукакіса на закон штату, який зобов'язує учнів державних шкіл вимовляти Клятву вірності, та нездатність конкурента вирішити проблему забруднення в бостонській гавані. Найбільш актуальні національні питання (наприклад, дефіцит федерального бюджету та безліч проблем внутрішньої та зовнішньої політики) залишалися поза увагою риторики представника республіканців. Третій етап характеризувався різкою зміною акцентів – промови були присвячені лише досягненням Дж. Буша, головними темами стали шляхи встановлення «миру та добробуту в США». Проте вже на наступних виборах 1992 року негативу було приділено занадто багато часу, що, на думку деяких дослідників, вплинуло на результати. Американські дослідники вважають, що сьогоднішньому лідеру буде дуже важко стати президентом, ведучи негативну кампанію та акцентуючи увагу на недоліках опонента².

¹ Горбатенко В.П., Бутовська І. (2002). Системна інтерпретація політичного лідерства. *Вища освіта України*, 119-121.

² Garzia, D. (2011). The personalization of politics in Western democracies: Causes and consequences on leader – follower relationships. *The Leadership Quarterly*, 22 (4), 697-709. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.05.010>

Стратегічні пріоритети виборчої кампанії визначають вектор її подальшого розвитку. Для успішної виборчої кампанії дуже важливо розпочати підготовку якомога раніше. Виграш Клінтона в 1992 р. вчені пов'язують з тим, що його команді досить рано вдалося провести всі необхідні дослідження, створивши цілісний образ лідера та спрогнозувавши його успішність в різних сценаріях електорального процесу. Основна робота імідж-мейкерів почалася за 6 місяців та включала в себе цілий спектр підготовчої роботи: навчання менеджерів, підготовка аналітичних матеріалів, створення команди кандидата. Основний етап виборчої кампанії тривав чотири місяці, що включало в себе як підтримку вже сформованого образу кандидата, так і його корегування, оскільки, як ми вже казали раніше, фігура лідера є залежною від суспільного контексту та вкрай вразливою до різкої зміни його тенденцій.

На сьогоднішній день дослідники виділяють наступні риси, властиві американському політичному лідерству: самовпевненість, цілеспрямованість, матеріалізм та репрезентативність. Всі ці характеристики стали наслідком та продуктом постійного розвитку американського суспільства та досі залишаються властивими американським політичним лідерам. Так, самовпевненість та егоцентризм Трампа як політичного лідера своєї країни чітко прослідковувалася у його рішеннях про вихід із договору про РСМД та присвячених цьому виступах. В промовах Трампа чітко простежувалося нехтування інтересами інших держав та їх безпекою, на першому плані залишалися інтереси своєї країни, що значно підвищувало рівень довіри електорату. Кажучи про цілеспрямованість Трампа як політичного лідера, доцільним буде навести приклад звернення президента до нації щодо необхідності побудувати прикордонну стіну між США та Мексикою, в якому Трамп заявляє про свою рішучий намір реалізувати проект, який був розроблений та озвучений ще під час його передвиборчої кампанії. Не зважаючи на ризиковість та екстравагантність цієї ідеї, вона мала успіх у великої частини електорату та зміцнила позиції президента. Прості та зрозумілі рішення актуальних проблем в очах виборців зменшують дистанцію між ними та президентом, що призводить до підвищення довіри до лідера. Матеріалістичність Трампа, яка була на досить високому рівні (варто згадати його досвід в бізнесі) ще до президенства, також знайшла прояв в цьому питанні: політик зазначив про необхідність перекласти фінансову відповідальність за будівництво стіни на Мексику, заощадивши кошти в бюджеті¹.

Невід'ємною частиною іміджу лідера є архетипи, компоненти «колективного підсвідомого». Політичний імідж будь-якого лідера будуватиметься на архетипах – найдавніших утвореннях колективного несвідомого. Дослідники відзначають, що в іміджі влади найважливішими є наступні архетипи: мудрець, воїн-захисник, добрий цар, слуга народу². Іміджева політика має відповідати соціальній, політичній, економічній та культурологічній ситуації. Варто також підкреслити відповідність поглядів, дій політичного лідера та обраного архетипу національному менталітету, культурним традиціям. Окрім підсвідомої довіри та ідентифікації політика як «свого», відповідність є дуже важливою для свідомого сприйняття та розуміння людьми заяв, програм та дій політика. Диференціація політиків за соціокультурними чи етнонаціональними ознаками (за принципом «свій-чужий») нерідко має вирішальне значення для виборця.

Проте в умовах сучасного світу досить рідко можна побачити ситуацію, в якій абсолютна більшість населення підтримує одного лідера. Безмежний доступ до інформації, високий рівень освіти та збільшення кількості потреб пересічного громадянина демократичної країни ускладнює завдання для будь-якого політика, оскільки в таких умовах задоволення потреб однієї групи людей може викликати незадоволення у іншій. Швидко зміну соціального контексту, яка знаходить відображення в зміні політичних вподобань електорату, доречно дослідити на прикладі США, в яких неоднорідність політичних поглядів має не лише соціальне, але й міцне територіальне підґрунтя. Зміна правлячої партії завжди призводить до перестановки акцентів внутрішньої політики, а новий архетип лідера задає нові суспільні тенденції, що ми можемо спостерігати з приходом до влади Джо Байдена.

Той факт, що демократи віддали перевагу досвідченому політику, а не молодшим кандидатам, не викликає жодного подиву, зазначає професор Університету Міссурі Мітчелл МакКінні³.

¹ Hart, R.. (2020). Donald Trump and the return of the paranoid style. *Presidential Studies Quarterly*, 50 (2), 348-365. DOI: <https://doi.org/10.1111/psq.12637>

² Archie, B. (2014). *The Myth of the Strong Leader: Political Leadership in the Modern Age*. London: The Bodley Head, 61-69.

³ McKinney, M. S. (2021). Presidential campaign debates in the 2020 elections: debate scholarship and the future of presidential debates. *Argumentation and Advocacy*, 149-156, DOI: 10.1080/10511431.2021.1963526

Він вважає Байдена розсудливим, послідовним, співпереживаючим та чуйним політиком – повною протилежністю Трампу, який любив називати свого опонента "повільним Джо". Байден знаменитий своїм талантом до ефективної комунікації з колегами, навіть якщо їхні погляди не співпадають. "Він довго працював у Конгресі та вмів з усіма знаходити спільну мову", – розповідає в бесіді з DW політолог, професор Техаського університету в Остіні Брюс Бьюкенен. "У Вашингтоні важко знайти людину, якій би справді не подобався Джо Байден. Він має репутацію приємної, доброзичливої людини, яка багато років дуже успішно співпрацювала з республіканцями в Конгресі", – наголошує Бьюкенен¹. Деякі сенатори-республіканці ще напередодні виборів дали зрозуміти, що готові працювати з Байденем, якщо той стане президентом. Визнання лідерства ще до ініціації лідера на такому рівні свідчить про наявність в нього усіх необхідних якостей, які ми вже згадували, а також високий рівень репутації. Зв'язок репутації та лідерства це один із найактуальніших підходів сьогодні, на якому варто зупинитися детальніше.

Перше джерело репутації лідерства називається поведінковим, в цьому випадку репутація вважається результатом попередніх дій. Організації та політичні лідери сигналізують про свої якості послідовникам через історії власних успіхів в минулом. Таким чином, при прагненні сформувати успішну репутацію, лідеру необхідно дотримуватися певної поведінкової стратегії на протязі тривалого періоду часу, бути послідовним у свої вчинках та мати розвинену політику зворотнього зв'язку електорату. Усі ці заходи необхідні для суспільного визнання досягнень лідера та зміцнення його репутації.

Проте в останні роки дослідники виділяють ще один стиль політичного лідерства – трансформаційне лідерство, в рамках якого політичні лідери не намагаються задовольнити актуальні потреби виборців, проте активно їх змінюють, тим самим формуючи новий соціальний контекст. Вчені виділяють «вікна можливостей» для проведення реформ² позначаючи, що сильний лідер-трансформатор здатен наполягати в першу чергу на фундаментальних, а не на додаткових змінах у кризові моменти. Зокрема, трансформаційні політичні лідери викликають зміни переконанням, створенням коаліцій та діями в якості політичних підприємців.

Другим джерелом репутації лідера є етичність³, ця категорія була запозичена політологами з ринкової етики. Репутація організації залежить від того, наскільки етичним чи неетичним вважається ведення бізнесу, цей же принцип поширюється на політичне лідерство. Порушення моральних норм та цінностей в довгостроковій перспективі завжди призводить до небажаних результатів, внаслідок чого репутація лідера практично нівелюється. Таким чином, відповідальна етична поведінка є вирішальною умовою для створення та захисту репутації лідера. Етичні лідери мають чіткі цінності та принципи, активно використовуючи їх вирішення політичних завдань. В цьому контексті такі якості, як справедливість, чесність, надійність та відповідальність мають першорядне значення для репутації лідера. Більше того, етичні лідери схильні будувати та підтримувати гарні стосунки з усіма зацікавленими сторонами та заохочувати співпрацю, побудовану на взаємоповазі, що підвищує рівень ефективності політичної комунікації як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях.

Протягом кількох останніх десятиліть погляди на політичне лідерство почали змінюватися. Це відбулося внаслідок зміни ролі лідерства у сучасному світі. Пильна увага до соціального та економічного розвитку призвела до того, що на лідерство стали дивитися більш позитивно, конструктивніше, ніж у минулому. Погляди на лідерство – хоча й повільно – змінюються також завдяки ретельному дослідженню впливу лідерів, внаслідок чого традиційна дихотомія «героїв» і «звичайних громадян» стала менш реальною, як і протистояння думок тих громадян, які повірили в теорію «великих людей», і тих, хто стверджує, що «лідери не означають нічого». Але, можливо, найбільша зміна обумовлена фактом, що в наших суспільствах лідерство стало зв'язуватися, перш за все, з поліпшенням соціальних та економічних умов. Звичайно, ця роль лідерства не є ні цілком новою, ні геть винятковою.

¹ Buchanan, B. (2021) Good democratic practice: responsibilities in presidential elections". *Electing a President: The Markle Commission Research on Campaign '88, New York, USA: University of Texas Press.* 13-31. DOI: <https://doi.org/10.7560/720770-005>

² Keller, J. (1993). Opening the Window for Reform: Mandates, Crises, and Extraordinary Policy-Making, *Washington Science*, 133-140, doi: <https://doi.org/10.1177/0010414093025004002>

³ Piccolo, R. F., Greenbaum, R., Hartog, D. N.d., Folger, R. (2010). *The relationship between ethical leadership and core job characteristics*, 259-278. DOI: <https://doi.org/10.1002/job.627>

Отже, розуміння феномена сучасного лідерства неможливе без аналізу взаємодії лідера та групи. Як і всі члени групи, потенційний лідер прагне досягнення групових цілей, водночас він має і власні потреби. Майбутнього лідера серед інших членів групи відрізняє саме те, що його потреби можуть бути найкращим чином задоволені через прийняття ним ролі керівника групи. Залежно від рівня усвідомленості своїх потреб та ціннісних орієнтацій такий потенційний лідер може або цілеспрямовано досягати керівної ролі в групі, або цей процес може відбуватися стихійно, коли члени групи самі займаються вибором лідера, переконавшись у тому, що саме він має необхідні для цього якості.

На сьогоднішній день вчені виділяють дві головні тенденції, які багато в чому змінюють традиційні, переважно харизматичні уявлення про лідерство. Ці тенденції – інституціоналізація та професіоналізація лідерства. Інституціоналізація лідерства сьогодні виявляється, перш за все, в тому, що процес рекрутування, підготовки, руху до влади і самої діяльності політичних керівників здійснюються в рамках певних інститутів. Функції лідерів обмежені поділом законодавчої, виконавчої, судової та інформаційної влади, конституціями та іншими законодавчими актами. Крім того, лідери відбираються та підтримуються власними політичними партіями, контролюються ними, а також опозицією та громадськістю. Все це значно обмежує їх владу та можливості політичної діяльності, підвищує вплив середовища на прийняття рішень лідером. В силу розвитку демократичного контролю, а також відсутності різного роду революційних ситуацій у сучасних індустріально розвинених державах практично не з'являються політики, які залишали б такий самий глибокий слід в історії, як, наприклад, Наполеон, Бісмарк, Рузвельт або Цезар. Сучасні лідери стали більш підпорядковані рішенням буденних, повсякденних, проте творчих завдань. З цим пов'язана ще одна тенденція в розвитку інституту сучасного лідерства – його професіоналізація.

В 1919 р. М. Вебер у своєму дослідженні роботі «Політика як покликання і професія» відзначав зростаюче «перетворення політики в підприємство, якому потрібні навички у боротьбі за владу та знання її механізмів, створених сучасною партійною системою»¹. В нинішніх умовах ускладнення громадської організації та взаємодії державних органів з партіями, ЗМІ та широкою громадськістю, найважливішими функціями політики та політиків стають не боротьба за владу, а перетворення громадських очікувань та проблем у політичні рішення. Політик фактично перетворився на спеціаліста у галузі громадських комунікацій, який передбачає забезпечення чіткого формулювання вимог населення, налагодження необхідних для прийняття колективних рішень та їх реалізації контактів з парламентарськими та урядовими органами, ЗМІ, громадськими організаціями та окремими людьми, вирішення конфліктів та знаходження компромісу.

В сучасних умовах ефективно реалізувати ці функції неможливо без спеціальної кваліфікації, професійних знань, навичок та досвіду. В ряді країн (Японії, Франції, США) процес професіоналізації політичної діяльності починається з відбору майбутніх політичних лідерів – ще в дитячому чи підлітковому віці та прожується протягом їх підготовки в спеціальних школах та університетах. Такі заходи в поєднанні з розвитком політичної активності громадян та зміцненням контролю за можновладцями сприяють підвищенню ефективності політичного лідерства, його підпорядкування інтересам усього суспільства. Політичні лідери та еліти займають керівні позиції та виконують свої функції в рамках певних політичних систем, що виступають матеріалізацією механізму влади в суспільстві. В ХХІ столітті при побудові індивідуальної стратегії лідери активно звертаються до синергетики, в основі якої лежить принцип досягнення мультиплікаційного ефекту примноження політичних компетентностей лідера.

Зростання інтересу до політичного лідерства у ХХІ ст. було багато в чому обумовлено звуженням рамок силового вирішення проблем у сфері політичних відносин, затвердженням цінностей та принципів інформаційного суспільства, ідеологічного та політичного плюралізму, голосу прав меншості, свободи інформаційних акцій опозиції, загального, міжнародного вільного поширення інформації. Обмеження дій вищих державних посадових осіб законом, проголошення непорушності прав і свобод особистості, вихід на політичну арену партій та інших організацій, що не володіють статусними ресурсами влади, вимагають перегляду способів досягнення політичних цілей. Широко поширені раніше методи державного примусу, відвертого насильства вже не відповідали новим реаліям, наразі застосовуються нові, інформаційні методи впливу.

Висновки. Таким чином, можна з впевненістю сказати, що феномен лідерства, з однієї сторони, представляє собою актуальну проблему для політологів, соціологів та психологів, а з іншої – є одним

¹ Филиппов, А. (2018). *К политической социологии Макса Вебера*. Москва: Рипол-классик, 5-37.

із ключових факторів політичного процесу. Роль політичного лідера в електоральних процесах доречно дослідити на прикладі США, який довів, що незважаючи на велику роль цілого переліку необхідних особистісних рис (досвідченість, інтелектуальні здібності, авторитет, чесність, етичність тощо), позиція лідера є дуже вразливою до соціальних трансформацій, тому визначити формулу універсального успіху неможливо. Так, на сьогоднішній день політичне лідерство проходить етапи інституціоналізації та професіоналізації, що може змінити існуючі підходи до феномену лідерства та представляє актуальну проблему для подальших політологічних досліджень.

References:

1. Bebig, V. (2000). *Bazovi zasady politolohii: istoriia, teoriia, metodolohiia, praktyka* [Basic principles of political science: history, theory, methodology, practice]. Kyiv [in Ukrainian].
2. Cairns, T. D. (2017). Power, politics, and leadership in the workplace. *Employment Relations Today*, 43 (4), 5-11. DOI: <https://doi.org/10.1002/ert.21598> [in English].
3. Lussier, R.N., Achua, C.F. (2010). *Leadership, Theory, Application, & Skill Development*. Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 7-8. [in English].
4. Veber, M. (1994). *Protestantska etyka i dukh kapitalizmu* [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kiev: Osnovy. [in Russian].
5. Moska, H. (1994). *Praviashchyi klass* [The ruling class]. Moscow: Sotsys. [in Russian].
6. Maak, T., Pless, N. (2006). Responsible Leadership in a Stakeholder Society – A Relational Perspective. *J Bus Ethics*. DOI: <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9047-z> [in English].
7. Griebie, A., Immelman, A. (2021). The personality profile and leadership style of U.S. president Joe Biden. *Paper presented at the 44th Annual Scientific Meeting of the International Society of Political Psychology*. [in English].
8. Horbatenko, V. P., Butovska, I. (2002). *Systemna interpretatsiia politychnoho liderstva* [Systematic interpretation of political leadership]. *Vyshcha osvita Ukrainy* [Highest school of Ukraine], 119-121. [in Ukrainian].
9. Garzia, D. (2011). The personalization of politics in Western democracies: Causes and consequences on leader-follower relationships. *The Leadership Quarterly*, 22 (4), 697-709. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.leafqua.2011.05.010> [in English].
10. Hart, R. P. (2020). Donald Trump and the return of the paranoid style. *Presidential Studies Quarterly*, 50 (2), 348-365. DOI: <https://doi.org/10.1111/psq.12637> [in English].
11. Archie, B. (2014). *The Myth of the Strong Leader: Political Leadership in the Modern Age*. London: The Bodley Head. [in English].
12. McKinney, M. S. (2021). Presidential campaign debates in the 2020 elections: debate scholarship and the future of presidential debates. *Argumentation and Advocacy*, 57:3-4, 149-156. DOI: <https://doi.org/10.1080/10511431.2021.1963526> [in English].
13. Buchanan, B. (2021). Good democratic practice: responsibilities in presidential elections". *Electing a President: The Markle Commission Research on Campaign '88, New York, USA: University of Texas Press*, 13-31. DOI: <https://doi.org/10.7560/720770-005> [in English].
14. Keller, J. (1993). Opening the Window for Reform: Mandates, Crises, and Extraordinary Policy-Making, *Washington Science*, 133-140. DOI: <https://doi.org/10.1177/0010414093025004002> [in English].
15. Piccolo, R.F., Greenbaum, R., Hartog, D.N.d., Folger, R. (2010). The relationship between ethical leadership and core job characteristics. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 259-278. <https://doi.org/10.1002/job.627> [in English].
16. Fylyppov, A. (2018). *K polytycheskoi sotsyolohyy Maksa Vebera* [To the political sociology of Mark Weber], Moscow: Rypol-klassyk. [in Russian].